

BORBÍRÓ ALETTA

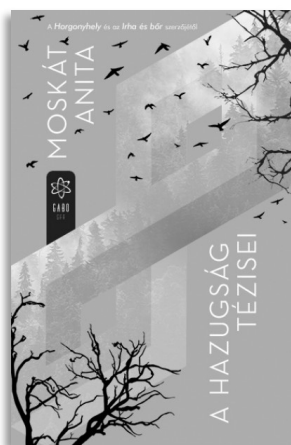
Dolgok, amiket közben elfelejtettél

MOSKÁT ANITA: A HAZUGSÁG TÉZISEI

Moskát Anita novelláskötetét, *A hazugság téziseit* Melhardt Gergő úgy vezeti fel a kulter.hu oldalon megjelent 2022-es top prózamegjelenésekről szóló cikkében, hogy „A könyvesboltokban a tudományos-fantasztikus irodalom szekciójába sorolják a kötetet, amely pedig legfeljebb eszközül használja a zsáner elemeit, megalkotottságában, narrációs összetettségében és nyelvében egyértelműen szépirodalmi igényű.” A szövegek nyelvi és narrációs megalkotottságára irányuló állítása valóban helytálló, mégis azt sugallja, miszerint a spekulatív fikció műfaja nem szépirodalom, meglehetősen kirekesztő. Ez a fajta tiszta, elkülönített kategóriák utáni igény Moskát műveiben tematikusan is rendszerint felszámolódik – legyen szó a természet és ember viszonyáról, mint a *Horgonyhelyben* (2015) vagy állat-ember hibridekről, akár az *Irha és bőrben* (2019). Ezért is felesleges és kisajátító gesztusa klasszifikálás: miért ne lehetne szépirodalom egy zsánermű?

A hazugság tézisei nagyrészt válogatás a szerző korábban megjelent novelláiból, de kiegészül néhány új írással, mint például a *Fekete monitor* vagy a *Szerződési szabadság*. A kötet eddigi recepciója egyhangúlag jelzi, hogy *A hazugság tézisei* cím a novellák fontos motívumára, hazugságokra és titkokra utal. Ha azonban figyelembe vesszük azt, hogy nem egyszerűen tematikus jelölőként működik a cím, hanem ennél mélyebb jelentéssel is bírhat, akkor a műfaji kérdések kerülhetnek előtérbe. Amennyiben a nonfictiont mint az igazságot, valóst, hitelest bemutató szöveget tételezzük, akkor a fiction kategóriájába

Gabo Könyvkiadó
Budapest, 2022
390 oldal, 4490 Ft

első művek szinte hazugságnak tűnnek a kötet tekintetében, hiszen nem dokumentáló értékkel bírnak, holott éppen a realitás illúzióját kínálják. *A hazugság tézisei* cím ebben a keretben a hazugság téziseire mutat rá, vagyis a fikciós, még szűkebb értelemben a spekulatív fikció műfaji alapvetéseire, amikor a fantasztikus realitássá válik a nyelv teremtménye ereje által. Ezt az olvasatot is támogatja a kötet első novellája, *A mesterhazugság*, amely egy fantasztikus világ mozgatórugójaként aknázza ki a nyelv performatív és teremtményét. A történet szerint minden kimondott igazság rombol és pusztít, míg a hazugság lehetővé teszi, hogy az enyészetnek szó szerint folyamatosan kitett város fennmaradjon és újraépüljön. A hazugság teret és világot hoz létre a novellában, és a város lakói minél inkább hisznek egy hazugságban, minél koherensebb az átverés, annál hatásosabb és annál több dolog formálható belőle. Ahogy a novellában a hazugság megtervezettségéből a hihetőség következik, úgy a fantasztikus műfajok esetében a világépítés konzekvenciája hozza létre a realitást és igazságot illúzióját. Mind a novella, mind *A hazugság tézisei* cím arra utal, hogyan konstruálódnak fiktív világok, milyen állítások teszik koherenssé őket.

Bár tematikusan és a műfaj működéséből adódóan Moskát minden novellája a hazugság köré épül, mégsem mondhatnánk azt, hogy szövegei elszakadnak a hétköznapi tapasztalatoktól, hiszen a bántalmazás, kiegészítés, klímaváltság és az egyetemi vizsgák is központi témává válnak. A science fiction és fantasy elbeszélések olyan keretet biztosítanak a szerzőnek, ahol a fantasztikum által új nézőpontot kínál egy-egy jól ismert helyzet bemutatásához. Az új narratív köntös horizontváltásra készíti az olvasót, az egyes társadalmi, környezeti és egyéni problémák újrastrukturálására és gyökereinek újragondolására sarkallnak. Moskát a nyelvi érzékenységgel, biztos kezű világépítéssel és atmoszférateremtéssel éri el a bevonódást és nézőpontváltást. Például a fa és tündő alaki és levegőhöz kapcsolódó funkcionális hasonlósága határozza meg a *Rügyeid* című írás disztópikus, szennyezett levegőjű világát mind az elbeszélés nyelvében, mind a történet szintjén: „Már kihajtottak bennünk a magok, magyarázza. Fordított fák ezek, vízkék törzsük a főhörgőn ered, úgy oszlik kacsokra, vékony gallyacskára a bordák kerítése mögött” (58). Hasonlóan erős atmoszférájú az utolsó szöveg, a kötet egyetlen kisregénye is (*Szerződési szabadság*), amelyben a természeti erők és erőforrások jogi szerződésekkel szabályozhatók. Az egyensúly fenntartásra érdekében minden változás egy ugyanolyan mértékű, de ellentétes változtatást is megkövetel. Nem csupán arra mutat rá a szöveg, hogy a környezetbe való beavatkozásnak hatása lesz, hanem arra is, hogy az elnyomó országok hogyan zsákmányolják ki és növelik a szakadékot a kolonizált területeken. A novella szerint az egyik ország állampolgárai biztonságban, jólétben élnek, de minden pozitív változást a megszállt ország polgárai szenvednek el.

A hazugság mellett a kötetben a legfontosabb probléma a gyerek és szülő (főleg az anya) viszonya. A generációs különbségek, a meg nem értettség, a szeretet hiánya és a traumák a Moskát eddigi munkáira jellemző érzékenységgel rajzolódnak ki amellett, hogy rendkívül széles palettán mozog a feldolgozásuk. A *mesterhazugságban* az anyai szeretet igazsága és valóságossága kérdőjeleződik meg a hazugság révén, míg a *Szerződési szabadságban* pozitív és negatív példa is van a szülői szeretetre. Egy homoszexuális pár gyermeke kap szerepet az elbeszélésben, valamint előtérbe kerül a főszereplő férfi viszonya a családjához, akik gyermekkorában eladták őt. Az érzelmi kötődés és áldozathozatal kérdését feszegeti az *Istenanyák*, a *Hattyú* és a *Rügyeid* című novellák is. Ebben a három írásban az anya (és főleg a nagyobb közösség) érdekeit szolgáló döntések és helyzetek képei villannak fel: a szülők hogyan próbálják a jobb élet ideáját valló, de várhatóan sikertelen életért a gyerekeket feláldozni.

A *Gumicukorszívó* az apa elvesztése miatt érzett gyászt helyezi sci-fi környezetbe: az anya és gyerek gyászfeldolgozásának különbsége milyen ellentéteket szül a viszonyukban. Ebben a novellában Moskát amellett, hogy a tipikus MI motívumot működteti (az apa, akiről részleges feltöltést készítenek, a családdal marad az okoseszközök révén), felhívja a figyelmet olyan jogi-etikai kérdésekre is, amelyek a technikához fűződő eltérő korosztályok tapasztalataihoz kötődnek. A kötetben mégsem csupán problematikus és konfliktusokra épülő családi viszonyok jelennek meg, hiszen a szülői szeretet és önfeláldozás *A gyertya a magasban tündöklő nap* című novella mozgatórugója – egy amnéziában szenvedő nő előtt felsejlenek fiának nyomai, majd magát a gyermeket kezdi keresni. A *Bevezetés a sokváltozós viszonyrendszerekbe* az egyetemi teljesítménykényszer, a vizsgaidőszakok hangulatából merít, és a gyerek-anya viszony a karakter motivációjában kap jelentőséget – a főszereplő nem akarja, hogy anyjának legyen igaza, és kibukjon az egyetemről.

A kötet gyengesége valójában éppen az az érzékenység, ahogyan a szereplőket és traumáikat vonultatja fel. Már a szerző első regényénél, a *Bábel fiaínál*, majd a *Horgonyhelynél* és az *Irha és bőrnél* is feltűnő volt, hogy a szereplők reprezentációja empatizáló. Motivációik, sérüléseik és érzelemviláguk feltárul, a karakterek pszichológiai mélységet kapnak, mégsem kíméletes a történetük alakulása, hiszen tragikus hősről van szó. Akár az életmű eddigi darabjaiban, akár a gyűjteményes kötet szövegeihez viszonyítva sematikusvá válik a szereplők bemutatása. Két szöveg kínál szökésvonalat ebből a szempontból: az egyik a *Fekete monitor*, a másik pedig a *Szerződési szabadság*. Az utóbbi azzal kínál kilépést az eddigi Moskát-korpuszból, hogy a szerző írásaira jellemző befejezés új színezetet kap. A szerző figurái vagy elhaláloznak, vagy kitörnek a korábbi helyzetükből, viszont a történetük nem zárul happy enddel, csupán új nehézségek következnek. A *Szerződési szabadság* ez-

zel szemben kevésbé sötét tónussal ér véget, és az egyéni boldogság felé mutat, így különösen izgalmas, hogy a kötet zárószövegében jelentkezik írói fordulat.

A *Fekete monitor* viszont szerkezetében jelent kísérletet a korábbi, alapvetően lineárisan olvasandó szövegekhez képest. Ez a novella a klasszikus lapozgatós szerepjátékok struktúráját követi, viszont egy irodai munkás szempontjából, és a témája a teljesítménykényszerből fakadó kiégés. Moskát okosan építi be a technikát mint nyomkövető és ellenőrző hatalmi struktúrát, amely az önkizsákmányolást fokozza. Az egyes történettöredékek végén több olyan dolog is szerepel, amely kimegy a szereplővel azonosuló olvasó fejéből („Dolgok, amiket közben elfelejtettél: a Szomszédok főcím dala.”, 154). A munka miatti prést és önfelszámolást ezek a mondatok remekül érzékeltetik: előrevetítik a totális kiüresedést, amely a történet egyik lehetséges befejezéseként jelenik meg. A másik zárlat hurokszerkezetet állít elő, míg egy harmadik opció az önkizsákmányolás feloldását az elnyomó és korlátozó szabályok, illetve a szerzői utasítások áthágásával mutatja meg – csak a deviáns olvasó fedezheti fel a kiüresedés és napi rutinból való kilépés hatását. A szerkezeti játék, illetve a kiégés újszerű feldolgozása miatt a kötet egyik legjobban sikerült szövege.

A *Fekete monitor*t Melhardt is kiemeli ajánlójában, és mint műfajparódiát olvassa. Ez az olvasat kisé szűkítő, hiszen a lapozgatós könyvek a reneszánszukat élik, a novella pedig a választásra épülő videójátékok működési elvét is leképezi, így a paródia az önálló döntések meghozatalának lehetetlenségére mutat rá. Mint Melhardt megjegyzi, „A *Fekete monitor* című novella az »interaktív«, a cselekményt ide-oda lapozva alakító szerepjátékos ponyva megújítására tett magasirodalmi kísérlet [...]”. A szöveg valójában a felülről érkező kereteket és szabályozásokat vonja kritika alá, hiszen a szabadság hiányát és a látszólagos szabadságot tematizálja. Melhardt a ponyva megújításáról szóló meglátásával és a magasirodalmi intenció kijelölésével skatulyába helyezi a történetet, elveti az alternatív kánonok lehetőségét, és leszűkíti a több irányú interpretációt, holott a novella éppen a megcsontosodott olvasást és szabálykövetést bontja le mind a szerkezetével, mind a témájával.

Az olyan írások esetében, mint amilyen a sci-fi elemeket tartalmazó *Fekete monitor*, a spekulatív fikció elemei enyhén elemelik a témát a valóságunktól, és új nézőpontot kínálnak fel, ez pedig könnyebbé teszi a szépirodalmi címke kiosztását. Ezzel szemben az *Istenanyákban* vagy a *Szerződési szabadságban* komplett világok épülnek fel, így ezek a szövegek látszólag szorosabban kötődnek a zsánerhagyományhoz. A *mesterhazugság* mellett az *Istenanyák* a legizgalmasabb világepítő szöveg *A hazugság téziseiben*. Ebben a novellában a bérnyaság kérdését dolgozza fel a szerző. A szöveg érdekessége nem az, hogy vannak istenek, akik fiatal szűz lányokat ejtenek teherbe, de nem is fel-

tétlenül az, hogy ennek egy bürokratikus formája jelenik meg a modern korban, hanem az, hogy milyen sokféle, akár jelentéktelen isten létezhet – például a páros számú pöttyök istene, a nyitva hagyott hűtő istene vagy a visszaszívott káromkodások istene. A szöveg jó érzékkel játszik a társadalmi feljebbjutás érdekében szétszórt hazugságokkal, és azzal, hogy bizonyos jelek valójában sosem csak egyetlen jelentéssel bírhatnak.

A kötet legsikerültebb írása azok közül, amelyek nem a világépítést helyezik előtérbe, a *Bevezetés a sokváltozós viszonyrendszerekbe*. A novella az egyetemi vizsgaidőszakok tapasztalatát nagyítja fel a fantasztikus elemek révén: azt, ahogy a tudás átalakítja az egyént, és hogy a tanulás milyen átszellemült állapotot vált ki. A történet szerint egy albrét lakói különböző módon válnak eggyé a tananyaggal: az egyikük a szavak folyását és ritmusát mozdulatokkal követi, míg egy másik szereplő felfalja a sorokat, bekebelezi a tananyagot. A szöveget markáns nyelvhasználat jellemzi, amely egy fiktív tudományterület feleletválasztós tesztjeinek kitalált szakzsargonjából fakad. Emellett olyan leírások árnyalják az elbeszélést, mint abban a részletben, ahol a madár tolla és az íróeszköz közti nyelvi egyezésre épül a narráció: „ott állt közöttük felhúzott térdel, akár egy gázlómadár, és valamelyik tételt magolta. Úgy lépkedett a lapokon, mintha sekély tóban járna, és ha leejtette a tollát, a lábujjaival vette fel” (84). Moskát a nyelvi képeket szinte valóságossá teszi, és közben rávilágít azokra a szorongásokra és nehézségekre, amelyek ennek a korosztálynak meghatározó tapasztalatai.

A *hazugság tézisei* minden szövege egy-egy kísérlet, amelyekben a spekulatív fikciót jellemző elemek ágyazódnak be újabb és újabb helyzetbe. A fantasy elemekből merítő, világteremtő szövegek mellett a közeljövőbe kalauzoló írások körképet mutatnak a családi dinamikáról és a hazugság árnyaltairól. A szerző korábbi köteteihez képest éppen az ellépések miatt tekinthető fontos gyűjteménynek a könyv, viszont a cselekményvezetésben és karakter-reprezentációban mégis kevés újdonságot kínál, szűk határon belül marad az új irányok keresése. A *hazugság tézisei* ennek ellenére egy remek összeállítás, főleg azok számára, akik az író korábbi műveit kevésbé ismerik, vagy a spekulatív fikció kortárs darabjaira kisebb rálátással bírnak. A novelláskötet kiemelkedik napjaink prózairodalmából akár a zsáner-, akár a magasirodalmi elvárásokat vetítjük a kötetre, mégsem válik a Moskát-írások legemlékezetesebb darabjává.